

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Takriz (19138-9)

02 Temmuz 2018

SANATI SANATLA İHYA ETME: OSMANLI YÖNETİCİ ELİT SINIFININ ELİTLEŞME ÇABASI VE TAKRİZ YAZINI

NAGİHAN GÜR*

Bugün üzerine çok fazla çalışma yapılmamış olan ve genel çerçevede övücü nitelikte tanıtım yazıları olarak değerlendirilen takriz yazını, Osmanlı edebiyatında hatırı sayılır bir gelenek oluşturur. Nitekim 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar çok geniş bir yelpazede üretilmiş birçok takriz metni, bu yazının Osmanlı döneminde yerleşmiş bir geleneği olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.¹ En genel tanımıyla “bir müellifin eserine dönemin önde gelen devlet adamı, âlim ve edipleri tarafından yazılan takdim yazıları”² olarak tanımlanan takrizler, genellikle sanat yetisi daha üst konumda olan birisi tarafından kendisinden daha alt seviyede konumlandırılmış kimselere yazılır. Takriz geleneğinde temsil edilen bu hiyerarşik yapı, sanatsal düzlemde taraflar arasında bir tür arz-talep dengesinin kurulmasına ve bu geleneğin sanatsal alışveriş düzleminde bir değer kazanmasına olanak sağlamıştır. Böylelikle takrizler, sanat ehlinin talep ettiği ve bu talebe cevaben sanat otoritelerinin sunduğu bir tür “tescil/damga” olarak görülmeye başlanmıştır. Aynı zamanda bu talep, sanat ortamında varlık göstermeye çalışan sanat ehlinin intisab arayışları ve geleneğe eklenme gayretlerinin de bir yansıması olarak okunabilir. Bu noktada takriz yazını, kendisini teşrifata uyduracak Osmanlı şairi/yazarı için sanattaki hünerinin somutlaştırıcısı, geleneğe hakimiyetinin tescili ve nihayetinde statü arayışlarının bir temsili niteliğini kazanmıştır.

Osmanlı döneminde üretilen takriz örneklerine dikkat yöneltildiğinde, bunların hatırı sayılır bir kısmının yönetici elit sınıf tarafından kaleme alındığı görülür. Bu kişiler arasında darüssade ağası, kazasker, kadı, defterdar, nakîbüleşraf, ruznâmecî, divân-ı hümâyûn kâtibi, mutasarrıf, dahiliye nazırı, naib, sır katibi yamağı, mukabelecî gibi çeşitli görevlerde bulunmuş yönetici/devlet adamları yer alır. Peki, bu kişiler neden takriz yazmışlardır? Takriz yazınında kimlik ve statüleri ile öncelenen bu yönetici elit sınıf, yazmış oldukları takrizleri yalnızca “takdim”

* Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (nghan.gur@gmail.com)

1 Osmanlı edebiyatı ve Tanzimat edebiyatı döneminde üretilen takriz örnekleri ve bu örneklerin nasıl bir gelenek oluşturduğu üzerine şu iki kaynağa bakılabilir: Turan Karataş, *Takriz Edebiyatı*. Ankara: Hece Yayınları, 2002; Nagihan Gür, *Klasik Türk Edebiyatında Takriz Geleneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2014.

2 Uzun ve Arslan, ‘Takriz’, 472.

Rudolf Veselý, « Das Tagrîz in der arabischen Literatur », Die Mamlüken Schenefeld: EB-Verlag 2003, s. 379-

C. Woodhead, « Ottoman takrîz - writing and literary recommendation in the 17th century », The Balance of truth ed. Çiğdem Balım-Harding, C. Imber, Istanbul 2000, s. 395-406

Franz Rosenthal, « Blurbs » (Tagrîz) from fourteenth century Egypt II *Oriens*, XXVII-XXVIII, (Leiden 2004 (1981), s. 177-196

78 ARABY 701

2686 WOODHEAD, C. Puff and patronage: Ottoman *takrîz*-writing and literary recommendation in the 17th century. *The balance of truth. Essays in honour of Professor Geoffrey Lewis*. Ed. Çiğdem Balım-Harding, C. Imber. Istanbul: Isis Press. 2000. pp.395-406 (A form of literary art.)

2 MAR 2008

VESELÝ, Rudolf. Das Tagrîz in der arabischen Literatur. *Die Mamlüken: Studien zu ihrer Geschichte und Kultur. Im Gedenken an Ulrich Haarmann (1942-1999)*. Stephan Conermann, Anja Pistor-Hatam (Hg.). Schenefeld: EB-Verlag, 2003, (Asien und Afrika 7), pp.379-385.

Tagrîz

yok

"BLURBS" (*TAQRĪZ*) FROM
FOURTEENTH-CENTURY EGYPT

by

Franz Rosenthal

Hamden, Conn.

"Blurb" belongs to the artificial word coinages that have found acceptance and may possibly live on in speech. The word is said to have been invented by the writer Frank Gelett Burgess (1866-1951) early in the twentieth century. In his *Burgess Unabridged, A new dictionary of words you have always needed*, 7 (New York 1914), he listed

Blurb n. 1. A flamboyant advertisement; an inspired testimonial. 2. Fulsome praise; a sound like a publisher. Blurb v. 1. To flatter from interested motives; to compliment oneself.

The verb did not catch on; the noun did. Perhaps, Gelett Burgess thought of blather or blooper and burble and the sound effect that their conflation would produce. Anyway, "blurb" now refers to a short statement of praise intended to promote the sale of a new book and usually attached to it(s cover). For the greatest effect, a well-known name is often connected with the statement as that of its author. Together with advertising and instant reviewing, the blurb is today one of the mainstays of the book business. For obvious reasons, none of these promotional devices could have flourished in medieval times. The circle of literary friends, the industrious bookseller, the social ambiance of the wealthy or powerful sponsor, and the scholar traveling far and wide in the caravan trade served to promote a new work of literature or scholarship. Any of these approaches had the potential of being effective, especially when a given author already enjoyed some reputation. The system such as it was probably helped to prevent mediocre products from achieving a wider currency than they deserved. On the other hand, in times past as well as nowadays, many works of merit may have failed to become known merely because they did not obtain the necessary modicum of publicity.

A kind of substitute for critical scholarly reviews developed in the form of commentaries or polemical pamphlets composed right after the publication of a work. Such works were not very frequently written. Some of them.

Oriens, 2. 27-28, s. 177-196, 1981, (LEIDEN - E.J. BRILL)

0308915
DANE

سرپرستی: حسان انوشه، فرهنگنامه ادبی فارسی: دانشنامه ادب فارسی، اصطلاحات،
موضوعات و مضامین ادب فارسی، مج ۲، ۱۳۸۱/۲۰۰۲ تهران. ISAM 137597

تقریر - Taqiriz

تقریر

روی نوشته یا از حفظ بر شاگردان القا می نمود، یا بهتر بگوییم به آن‌ها املا می گفت، و ایشان تمامی سخنان او را بی کم و کاست می نوشتند و معمولاً چیزی بدان نمی افزودند و در واقع، برخلاف تقریرات، نقش فعالی در ساخت و پرداخت اثری که بدینسان پدید می آمد نداشتند. نکته دیگر آن که «امالی» یک استاد در یک سلسله جلسات درسی، تعداد شاگردان حاضر هر چه بوده باشد، معمولاً یکی است در حالی که کتاب‌های تقریراتی که از همان سلسله جلسات درسی حاصل می‌گردد می‌تواند به تعداد شاگردان حاضر در آن جلسات باشد. همچنین معمولاً کتاب‌های امالی با عنوان عمومی تقریرات یا عنوانی خاص و به نام شاگردی است که کتاب را تحریر و تألیف کرده است. به‌رحال، به‌رغم پیشینه نسبتاً کوتاه تقریرات نویسی در حوزه علمی شیعی، در همین مدت هزاران اثر در این زمینه نوشته شده که عمده قریب به اتفاق آن‌ها به عربی، زبان علوم دینی، است و بسیاری از آن‌ها در حوزه‌های علمی مورد مراجعه و استفاده طلاب و استادان است. از کتاب‌های تقریرات از این‌ها می‌توان نام برد: تقریرات درس شیخ مرتضی انصاری (۱۲۸۱ق) به نام مطروح‌الانظار تألیف شیخ میرزا ابوالقاسم کلاتری (۱۲۹۲ق)؛ تقریرات درس‌های حاج میرزا حسین نایینی، دوره اول، به نام فوائد‌الاصول تألیف شیخ محمد علی کاظمی، و دوره‌های دوم و سوم به نام اجودالتقریرات تألیف سید ابوالقاسم خوبی؛ تقریرات بحث‌های حاج آقا ضیاءالدین عراقی به نام بدایع‌الافکار تألیف حاج میرزا هاشم آملی؛ تقریرات بحث‌های حاج آقا ضیاءالدین عراقی به نام نهایه‌الافکار تألیف شیخ محمد تقی بروجردی؛ تقریرات آخوند خراسانی (ملا محمد کاظم خراسانی)، تألیف سید میر محمد بن عبدالله رضوی قمی؛ تقریرات آخوند خراسانی تألیف شیخ محمد سنگلجی قوچانی؛ تقریرات آخوند خراسانی تألیف شیخ محمد قوچانی؛ تقریرات سید حسین کوهکمری (۱۲۹۹ق) تألیف ملا آقا بن محمد علی لنکرانی؛ و تقریرات آیت‌الله سید میرزا محمد حسن شیرازی تألیف سید ابراهیم دامغانی خراسانی (۱۲۹۱ق). همچنان‌که گفته شد تقریراتی که در چند سده اخیر در اصول و فقه شیعی تألیف شده تقریباً همگی به عربی است. با این همه، به تحریر درآمدن تقریرات (گفته‌ها، بیانات و ملفوظات) اشخاص نمی‌تواند تنها به دوره و حوزه‌های خاصی محدود باشد و از این رو گرچه در فارسی

کتاب‌های تقریرات، به مفهوم خاصی که در حوزه‌های علمی شیعه از آن استنباط می‌گردد، بسیار اندک است، آثار دیگری مانند ملفوظات مشایخ نامدار، به‌ویژه مشایخ بزرگ هند، که مریدانشان آن‌ها را به تحریر درآورده‌اند در دست است که می‌توان آن‌ها را به تسامح، گونه‌ای از تقریرات شمرد. لفظ تقریر در عنوان برخی کتاب‌های فارسی به همان معنی بیان و گفتار است، مانند تقریرالتحریر تقی‌الدین ابوالخیر محمد فارسی (سده ۱۰ق) و تقریرالتحریر خیرالله خان فرزند لطف‌الله مهندس لاهوری که هر دو ترجمه یا خلاصه یا شرح فارسی تحریر اقلیدس خواجه نصیرالدین طوسی هستند. در دهه‌های اخیر به‌ویژه با گسترش مدارس و دانشگاه‌های جدید، یادداشت برداری از سخنان معلمان و استادان در کلاس‌های درس در رشته‌های مختلف گسترش یافته و گاه به گاه نیز برخی شاگردان آثاری را بر پایه بحث‌های درسی (تقریرات) استادان خود به فارسی تألیف کرده‌اند. بسیاری از جزوه‌های درسی انفرادی شاگردان مبتنی بر سخنان (تقریرات) معلمانشان در کلاس درس است. از نمونه‌های جالب تقریر می‌توان از ترجمه عبور از خط ارنست یونگر (چاپ چهارم، تهران ۱۳۵۵ش) یاد کرد که آن را دکتر محمود هومن به فارسی ترجمه و شفاهاً تقریر کرد و جلال آل احمد به تحریر درآورد.

منابع: حافظ نامه، ۳۸۳؛ دایرةالمعارف تشیع، ۱۶/۵-۱۷؛ الذریعه، ۳۸۷-۳۶۶/۴؛ فرهنگنامه شعری، ۴۷۳/۱؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ۱۵۳/۱؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرعشی، ۸۳/۶؛ ۱۱۵۸/۷؛ ۱۲۲/۱۲؛ لغت‌نامه، زیر «تقریر».

برزگر

تقریرات ← تقریر

تقریر (taqiriz)، در لغت به معنی ستودن و در اصطلاح ادبی آن است که گوینده، کس دیگری را ستایش کند. این اصطلاح بیشتر هنگامی به کار می‌رود که ستایش شخص همراه با برزسی و مرور کتاب او صورت گیرد. تقریر در گذشته بدین صورت بود که کاتب یا مترجمی در مقدمه اثر به مدح نویسنده اصلی یا به ستایش کتاب می‌پرداخت، مانند مقدمه کلیله و دمنه، که مترجم فارسی آن به ستایش کتاب پرداخته است: «در جمله بدان تسخت [کلیله و دمنه] الفی افتاد و به تأمل و تفکر محاسن این کتاب بهتر جمال داد و رغبت در مطالعه آن زیادت گشت که پس از کتب

out." According to al-Marzubānī, *op. cit.*, they died during the pest in al-Basrah "in 229 or before," but al-Marzubānī himself (unless it is a later addition) stated in another of his works that al-'Utbī died in the year 228, cf. *Nūr al-Qabas*, ed. R. Sellheim, *Die Gelehrtenbiographien des Abū 'Uбайдallāh al-Marzubānī*, 195 (Wiesbaden 1964, *Bibliotheca Islamica* 23a). The common jeu d'esprit of turning an idea around was also practiced here. Thus, aṣ-Ṣafadī, *Tamām*, 280, concludes praise of a benefactor with this verse: "Mankind were pitying me before, but you made them later my enviers."

The contrasting in the above verse of the roots *h-s-d* and *r-h-m* calls to mind the frequent pairing of *hesed* and *raḥamīm* in the Hebrew Bible. The possibility of an etymological connection of Hebrew *hesed* and Arabic *ḥasad* has been much discussed, cf., most recently, Katharine D. Sakenfeld, *The Meaning of Hesed in the Hebrew Bible*, 16-19 (Missoula, Montana, 1978, *Harvard Semitic Monographs* 17), who comes out in favor of it. It is very well possible that some emotional process originally indicated by the root *h-s-d* took a strongly positive connotation (and occasional negative connotation) in one place and a strongly and exclusively negative connotation in another. In the same vein, it should be observed that the comparatively close agreement in meaning between Arabic *ḥasad* and our "envy" is not something to be taken for granted but is, on the contrary, rather exceptional as internal psychological processes rarely are defined linguistically in identical ways in different languages. It is not impossible that Greek *phthonos* influenced pre-Islamic Oriental thought no less than it influenced Latin *invidia* and our envy and that this had something to do with the situation we encounter with respect to Arabic *ḥasad*. For the situation in the Near East before it became part of Hellenistic civilization, it is significant that the Greek word *phthonos* does not occur in the Greek translation of the preserved Hebrew Bible (cf. Hatch's concordance of the LXX). The Hebrew terms, which under certain circumstances suggest "envy" to us, were rightly considered as not truly corresponding to *phthonos*. The usual translation chosen for them was *zēlos* "zeal." Even the *Theological Dictionary of the New Testament*, edited by G. Kittel (trans. G. W. Bromiley [Grand Rapids, Michigan, 1964]), disregards *phthonos* and discusses "envy" in the entry *zēlos*.

29. Cf. al-Jāhīz, *Risālat faṣl mā bayn al-'adāwah wa-l-ḥasad*, ed. P. Kraus and M. Ṭāhā al-Ḥājirī, *Majmū' Rasā'il al-Jāhīz*, 123 (Cairo 1943).
30. Cf. al-Jāhīz, *loc. cit.*
31. Cf. aṣ-Ṣafadī, *Wāfi*, Vol. XII, ed. Ramaḍān 'Abd-al-Tawwāb, 75 (Wiesbaden 1979, *Bibliotheca Islamica* 61), with reference to Abū l-Faraj al-Ṣfahānī and as-Sirāfi. Ibn Khallikān, *Waḥayāt*, ed. Iḥsān 'Abbās, II, 79 (Beirut 1972), also has the reference to "custom." Others, such as Yāqūt, *Irshād al-arīb*, ed. A. F. Rifā'i, VIII, 148 (Cairo 1357/1938), and as-Suyūṭī, *Bughyah*, 222 (Cairo 1326), do not. (The cited text of the *Bughyah* has the homograph *tanāqush* for *tanāfus*). It is possible but uncertain that Ibn Khallikān was the one to formulate the statement in the form quoted above.
32. Cf. Ibn Bassām, *Dhakhīrah*, I, i, 112, l. 4 (Cairo 1358/1939), See also p. 114, ll. 11 f.
33. Cf. Abū l-'Atāhiyah, *Ash'āruh wa-akhbāruh*, ed. Shukrī Faṣṣal, 319 (Damascus 1384/1964), and my forthcoming essay (above, n. 5).

09 MAYIS 1993

Franz Rosenthal "Muslim Intellectual
and Social History" 1990 (London)

XI "Blurbs" (Taqrīz) from Fourteenth-Century
Egypt
Oriens 27-28.
Leiden, 1981

177-196

TAKRIZ

"BLURBS" (TAQRĪZ) FROM FOURTEENTH-CENTURY EGYPT

"Blurb" belongs to the artificial word coinages that have found acceptance and may possibly live on in speech. The word is said to have been invented by the writer Frank Gelett Burgess (1866-1951) early in the twentieth century. In his *Burgess Unabridged, A new dictionary of words you have always needed*, 7 (New York 1914), he listed

Blurb n. 1. A flamboyant advertisement; an inspired testimonial. 2. Fulsome praise; a sound like a publisher. Blurb v. 1. To flatter from interested motives; to compliment oneself.

The verb did not catch on; the noun did. Perhaps, Gelett Burgess thought of blather or blooper and burble and the sound effect that their conflation would produce. Anyway, "blurb" now refers to a short statement of praise intended to promote the sale of a new book and usually attached to it(s) cover). For the greatest effect, a well-known name is often connected with the statement as that of its author. Together with advertising and instant reviewing, the blurb is today one of the mainstays of the book business. For obvious reasons, none of these promotional devices could have flourished in medieval times. The circle of literary friends, the industrious bookseller, the social ambiance of the wealthy or powerful sponsor, and the scholar traveling far and wide in the caravan trade served to promote a new work of literature or scholarship. Any of these approaches had the potential of being effective, especially when a given author already enjoyed some reputation. The system such as it was probably helped to prevent mediocre products from achieving a wider currency than they deserved. On the other hand, in times past as well as nowadays, many works of merit may have failed to become known merely because they did not obtain the necessary modicum of publicity.

A kind of substitute for critical scholarly reviews developed in the form of commentaries or polemical pamphlets composed right after the publication of a work. Such works were not very frequently written. Some of them,

scholar of Persian folklore is Ulrich Marzolph, who compiled the first tale-type index of Persian narratives (Marzolph 1984), and has contributed many important monographic studies and essays to Persian folklore; the best study in depth on the history of Persian folklore studies to date remains his discussion of the subject in *EIr*.

Bibliography: A.B. Chodzko, *Specimens of the popular poetry of Persia*, London 1842; V.A. Zhukovski, *Obraztsi persidskogo narodogo tvorčestva*, St. Petersburg 1902; D.C. Phillott, *Some current Persian tales, collected in the south of Persia from professional story-tellers, in Memoirs Asiatic Soc. of Bengal*, i/18 (1905-7), 375-412; A. Christensen, *Contes persans en langue populaire*, Copenhagen 1918; D.L.R. and E.S. Lorimer, *Persian tales, written down for the first time in the original Kermani and Bakhtiari*, London 1919; B. Nikitin, *La vie domestique kurde*, in *Revue d'éthnographie et des traditions populaires*, iii (1922), 334-44; Šadiq Hidāyat, *Ūsāna*, Tehran 1310 *sh.*/1931; idem, *Nirangistān*, Tehran 1312 *sh.*/1931; H. Massé, *Croyances et coutumes persans suivies de contes et chansons populaires*, Paris 1938; Bess Allen Donaldson, *The wild rue. A study of Muhammadan magic and folklore in Iran*, London 1938; M. Leach (ed.), *Dictionary of folklore, mythology and legend*, New York 1949; L.P. Elwell-Sutton, *The wonderful sea-horse and other Persian tales*, London 1950; idem, *Persian proverbs*, London 1954, and see several articles on folklore listed in the bibl. of this author's works in E. Bosworth and Carole Hillenbrand (eds.), *Qajar Iran. Political, social and cultural change 1800-1925*, Edinburgh 1983, nos. 29, 30, 49, 52, 56, 57, 62, 65, 89, 90, 122, 124; Christensen, *Persische Märchen*, Düsseldorf-Köln 1958; Hidāyat, *Fülklür yâ farhang-i tûda* ("Folklore, or the culture of the masses"), in *Niwishta-hā-yi parākanda* ("Collected papers"), ²Tehran 1344 *sh.*/1965, 447-83; R.M. Dorson, *The British folklorists, a history*, Chicago 1968; Mahmūd Katirā'i (ed.), *Ākāyid al-nisā' wa mir'āt al-bulahā'. Du risāla-yi intikādi dar farhang-i tûda* ("Women's beliefs and the mirror of the 'stupid ones. Two critical treatises on folklore"), Tehran 1349 *sh.*/1970; Abu 'l-Kāsim Indjawī, *Tamthil u mathal*, i, Tehran 1352 *sh.*/1973; idem, *Kiṣṣa-hā-yi 'ammīyāna* ("Folktales"), 3 vols. Tehran 1352-5 *sh.*/1973-8; Katirā'i, *Zabān u farhang-i mardum* ("The people's language and culture"), Tehran 1357 *sh.*/1979; U. Marzolph, *Typologie des persischen Volksmärchens*, Beirut 1984; V. Propp, *Rikht-shināsi-yi kiṣṣa-hā-yi pariyan* ("The morphology of the fairy-tale"), Pers. tr. F. Badrā'i, Tehran 1368 *sh.*/1989; Juliet Radhayrapetian, *Iranian folk narrative. A survey of scholarship*, New York 1990; Propp, *Riṣṣa-hā-yi tārikhi-yi kiṣṣa-hā-yi pariyan* ("Historical roots of fairy tales"), tr. Badrā'i, Tehran 1371 *sh.*/1992; Marzolph, *Dāstān-hā-yi shīrīn. Fünfzig persische Volksbüchlein aus der zweite Hälfte des zwanzigsten Jahrhunderts*, Stuttgart 1994; idem, *EIr* art., *Folklore studies. i. Of Persia*.

(MAHMOUD OMIDSALAR)

TAKLA MAKAN [see TARIM].

TAKRĪZ (A.), lit. "the act of praising", a minor genre of mediaeval Arabic literature which consisted of statements praising the virtues of a particular work, some composed after the death of the author of the work in question but probably for the most part composed at the time of the work's appearance with the aim of giving it a puff and thus advertising it; such statements must have been solicited by the author from obliging friends and colleagues, the more eminent the better. F. Rosenthal (see below) has felicitously compared them to mod-

ern "blurbs" of publishers to advertise their books. Ahlwardt, in his Berlin catalogue, seems to have been the first Western scholar to isolate and identify the genre as *Lobschriften*. *Takrīz*s tended to be formulaic in form and style, invariably in rhymed prose (*saḡī'* [q.v.]) and with a stock of fairly trite images for praising the recipient. See Rosenthal, *Blurbs (Takrīz) from fourteenth-century Egypt*, in *Oriens*, xxvii-xxviii (1981), 177-96, who here translates two *takrīz*s from the Yale and Berlin mss. of a collection dating from 795/1393, by Ibn Khaldūn and Ibn Ḥadjjar [q.v.] respectively, these being aimed at puffing one Ibn al-Damāminī.

Bibliography: Given in the article. See also A. Gacek, *The Arabic manuscript tradition. A glossary of technical terms and bibliography*, HdO, Section 1, Vol. 58, Leiden 2001, 114-15. (Ed.)

TAKWĀ (A.), a term of Islamic religion denoting piety.

1. Etymology and range of meanings.

Takwā is a verbal noun from *takā* "to fear [God]", itself a secondary formation from form VIII of *w-k-y*, *ittakā* "to fear [God]" (see on this phenomenon, Wright, *Arabic grammar*, I, § 148 Rem. b). From this same secondary formation is derived the adjective *takī*, pl. *atkiyā* "pious, God-fearing", in fact a synonym of the form VIII participle *muttakī*.

Depending on context, the denotations of the term in classical Islamic religious and mystical literature include "godliness", "devoutness", "piety", "God-fearing", "pious abstinence" and "uprightness". As a social ideal, *takwā* originally connoted "dutifulness", "faithful observance", a meaning which was discarded in most later Islamic ethical thought. In the poetry of Labīd (d. 40/660), for instance, the social connotation of *takwā* as "moral behaviour" or "reverential dutifulness" with respect to one's tribe or relatives appears to have fused with the Qur'anic religious ideal of "fear of God", so that "concepts for a 'respectful relationship' between the members of a tribe and the 'reverential behavior' towards God seem even to be interchangeable and identical" (M.M. Bravmann, *The spiritual background of early Islam*, Leiden 1972, 117), but this combination of social and spiritual meanings of *takwā* is now obsolete.

The Persian dictionaries (cf. the references in Dihkhudā, *Lughāt-nāma*, s.v. *takwā*) render the word as synonymous with the Persian *tarṣīdan* "fear" and *parhīzgarī* "abstinence", precisely the same connotations of *takwā* found in early Muslim mystical theology. In English, various translations which approach the Islamic spirit of *takwā* are "pious God-fearing", "God-fearing piety", "devout uprightness" and "holy fear"; William Chittick has proposed the rendition "god-wariness", a neologism which, he claims, "makes *taqwā*'s orientation toward God explicit, brings out the implication of being aware and mindful, and avoids the negative and sentimental undertones of words such as 'piety', 'dutifulness', and 'righteousness'..." (*Faith and practice of Islam. Three thirteenth century Sufi texts*, Albany 1992, 12).

In fact, *takwā* in many respects equals a particularly Protestant kind of religious notion, the spiritual significance of which is exactly conveyed by the Anglican ascetic and mystic William Law (1686-1761) in his *A serious call to a devout and holy life*, ed. P. Stanwood, London 1978, where he evokes that "true devotion" which requires that we "live as pilgrims in spiritual watching, in holy fear, and heavenly aspiring after another life" in one passage (31); and in another passage (256), insists that we "do everything in His fear and abstain from everything that is not

186236

✓
TAKRİZ EDEBİYATI
(1882-1928)

TURAN KARATAŞ

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	186236
Tas. No:	T818.31 KAR.T

HECE YAYINLARI

Ankara

2002

yok

"BLURBS" (TAQRIZ) FROM
FOURTEENTH-CENTURY EGYPT

by

Franz Rosenthal

Hamden, Conn.

"Blurb" belongs to the artificial word coinages that have found acceptance and may possibly live on in speech. The word is said to have been invented by the writer Frank Gelett Burgess (1866-1951) early in the twentieth century. In his *Burgess Unabridged, A new dictionary of words you have always needed*, 7 (New York 1914), he listed

Blurb n. 1. A flamboyant advertisement; an inspired testimonial. 2. Fulsome praise; a sound like a publisher. Blurb v. 1. To flatter from interested motives; to compliment oneself.

The verb did not catch on; the noun did. Perhaps, Gelett Burgess thought of blather or blooper and burble and the sound effect that their conflation would produce. Anyway, "blurb" now refers to a short statement of praise intended to promote the sale of a new book and usually attached to it(s cover). For the greatest effect, a well-known name is often connected with the statement as that of its author. Together with advertising and instant reviewing, the blurb is today one of the mainstays of the book business. For obvious reasons, none of these promotional devices could have flourished in medieval times. The circle of literary friends, the industrious bookseller, the social ambiance of the wealthy or powerful sponsor, and the scholar traveling far and wide in the caravan trade served to promote a new work of literature or scholarship. Any of these approaches had the potential of being effective, especially when a given author already enjoyed some reputation. The system such as it was probably helped to prevent mediocre products from achieving a wider currency than they deserved. On the other hand, in times past as well as nowadays, many works of merit may have failed to become known merely because they did not obtain the necessary modicum of publicity.

A kind of substitute for critical scholarly reviews developed in the form of commentaries or polemical pamphlets composed right after the publication of a work. Such works were not very frequently written. Some of them.

Oriens, 2. 27-28, s. 177-196, 1981, (LEIDEN - E.J. BRILL)

(تاج... ذیل قرظ؛ ابن منظور، ذیل واژه؛ زوزنی، ۵۷۰) است. تقریظ در اصطلاح دارای دو معناست:

۱. **گونه‌ای مقدمه**، که به قصد معرفی ستایش‌آمیز یک اثر نوشته می‌شود و آن ۳ گونه است:

الف - مقدمه ستایش‌آمیز: و آن چنان است که بر نوشته، یا بر کتاب نویسنده‌ای، در آمدی ستایش‌آمیز بنویسند و ضمن مرور بر مطالب کتاب، مزایا و محاسن آن را برشمارند، بی‌آنکه بر معایب آن انگشت نهند و از کاستیهای آن سخن بگویند. در جریان مرور بر مطالب کتاب و ستایش آن، نویسنده نیز مورد تأیید و ستایش قرار می‌گیرد. نویسنده تقریظ، نسبت به مؤلف کتابی که بر آن تقریظ نوشته می‌شود، فاضل‌تر و مشهورتر است و در یک کلام، سمت پیش‌کسوتی دارد و مورد احترام اهل دانش است و به همین سبب، تأیید و ستایش وی بر اهمیت اثر می‌افزاید و آن را در چشم خوانندگان می‌آراید و ارجمند می‌سازد. چنین است که در کتب لغت، تقریظ با تعبیراتی چون ستودن مکتوب کسی و تصدیق نوشتن بر آن (نک: نفیسی، ذیل واژه)، نوشتن در آمدی ستایش‌آمیز بر کتابی (نک: لغت‌نامه... نیز معین، فرهنگ...) و نیز ستودن اثری ادبی و جز آن همراه با ستایش نویسنده آن (تونجی، ۲۷۳) تعریف و تفسیر شده است. دامنه تقریظ نسبت به نقد (ه) یعنی نمودن و برشمردن جنبه‌های مثبت و منفی یک اثر، محدودتر است، چراکه در تقریظ تنها از محاسن اثر سخن می‌رود، اما در نقد به محاسن و معایب آن پرداخته می‌شود (نک: کرملی، ۵۰۴/۱).

تقریظ بیشتر با هدف تشویق و معرفی نویسندگان و محققان جوان و تازه‌کار، بر آثار آنان نوشته می‌شود و نویسنده تقریظ - که به هر حال به گونه‌ای سمت پیش‌کسوتی دارد - در کار تربیت و به کمال رساندن نویسنده و محقق جوان می‌کوشد، و بدین‌سان در نشر و ترویج دانش و فرهنگ مؤثر می‌افتد (باستانی پاریزی، ۱۴۰۱/۱) و اگر نویسنده یا محقق، تازه‌کار نباشد، به هر حال پایگاه علمی وی از پایگاه نویسنده تقریظ فروتر است.

شماری از بزرگان دانش و ادب در روزگار ما، در کار تقریظ‌نویسی شهرت دارند و در این میان سعید نفیسی از همه نامورتر است. از جمله نمونه‌های تقریظ، تقریظی است که بر مجموعه نعت حضرت رسول اکرم (ص) در شعر فارسی، گردآورده ضیاءالدین دهشیری نوشته شده، و در آن ضمن اشاره به مدایح پیامبر (ص) در زبان عربی، از روزگار کعب بن زهیر (د ۲۴ق) تا روزگار حاضر، اقدام مؤلف در کار گردآوری مدایح پیامبر (ص) در شعر فارسی ستوده شده است (نک: همایی، ۲-۱).

1. *Memoir...*

A دارای مقدار متوسط $23' 23'' = \varepsilon$ است و در E' به پیشینه مقدار خود می‌رسد. بنابراین، طول دایره البروجی ستارگان نسبت به دایره البروج متحرک ثابت می‌ماند (دوئم، II/241-243؛ لیتن، 90-91).

چون سرعت نقاط برخورد دو دایره کوچک با معدل النهار متغیر است، نویسنده «در باره حرکت فلک هشتم» معتقد است که حرکت تقدیمی (برخلاف نظر بطلمیوس و نظریه‌های کهن اقبال و ادبار) گاهی تند و گاهی کند می‌شود و تفاوت میان ثابت حرکت بطلمیوسی حرکت تقدیمی (۱° در صد سال) و مقداری که متأخران اندازه گرفته‌اند (۱° در ۶۶ سال) به این دلیل است (دوئم، II/243).

نظریه اقبال و ادبار از طریق «زیج آفونسی» که این نظریه را نقل کرده، و جدولهای آن همان جدولهای «در باره حرکت فلک هشتم» است، به غرب لاتینی زبان راه یافت و در آنجا با اقبال وسیع منجمان روبه‌رو شد. این نظریه در غرب تا زمان کوپرنیک پذیرفته بود و منجمان سده‌های میانه اروپا تغییر ثابت حرکت تقدیمی را نپذیرفتند. تیکو براهه اعتقاد به پدیده اقبال و ادبار را ناشی از اشتباه در رصد دانست (نویگباور، III/633-634).

مآخذ: ابن یونس، علی، *الزیج الکبیر الحاکمی* (ما)؛ اسمارت، و. م. نجوم کروی، ترجمه داوود محمدزاده جسور، تهران، ۱۳۷۵ش؛ بتانی، محمد، *الزیج الصابی*، به کوشش ک. آ. نالیون، رم، ۱۸۹۹؛ بیرونی، التمهیم، به کوشش جلال‌الدین همایی، تهران، ۱۳۵۲ش؛ همو، *القانون المسعودی*، حیدرآباد دکن، ۱۳۷۲ق/۱۹۵۴؛ صوفی، عبدالرحمان، *صور الکوکب*، چ تصویری، فرانکفورت، ۱۴۰۶ق/۱۹۸۶م؛ قطب‌الدین شیرازی، *التحفة الشاهیه*، نسخه خطی کتابخانه شماره ۱ مجلس شورای اسلامی، شه ۶۱۳۰؛ کوشیار گیلی، *زیج جامع*، نسخه خطی کتابخانه اسکندریه، شه ۲۴۸۵/ج؛ نصیرالدین طوسی، *التذکره فی علم البیته* (ما)؛ همو، *ترجمه صور الکوکب*، چ تصویری، تهران، ۱۳۴۸ش؛ همو، *زیج البیخانی*، نسخه خطی کتابخانه دانشگاه کالیفرنیا، شه ۱۴۶۲؛ نیز:

Chabs, J. et al., *The Alfonsine Tables of Toledo*, New York, 2003; Duhem, P., *Le Système du monde*, Paris, 1954; Evans, J., *The History and Practice of Ancient Astronomy*, New York, 1998; Grashoff, G., *The History of Ptolemy's Star Catalogue*, New York, 1990; Ibn Yūnis, Abul-Ḥasan 'Alī, *Kitāb al-Zīj al-Kabīr al-Ḥakīmī*, tr. and ed. J. J. Caussin de Perceval, Paris, 1803-1804; Kennedy, E. S., «A Survey of Islamic Astronomical Tables», *Transaction of the American Philosophical Society*, 1956, vol. XLVI, part 2; Kunitzsch, P., *The Arabs and the Stars*, Northampton, 1989; Linton, Ch. M., *From Eudoxos to Einstein: A History of Mathematical Astronomy*, Cambridge, 2004; Naşir al-Dīn al-Ṭūsī, *Memoir on Astronomy (al-Tadhkira fi 'Ilm al-Hay'a)*, New York, 1993; Neugebauer, O., *A History of Ancient Mathematical Astronomy*, Berlin/ New York, 1975; Pannekoek, A., *A History of Astronomy*, Courier Dover Publications, 1989; Ptolemy, *Almagest*, tr. G. J. Toomer, London, 1984; Vallicrosa, M. J. M., «El 'Libre de motu oclave sphere' de 'Ibābit ibn Qurra», *Al-Andulus*, Madrid/Granada, vol. X.

محمد مظفری

تقریظ، در آمد ستایش‌آمیز بر یک اثر همراه با تأیید و ستایش نویسنده، و نیز معرفی کتاب. تقریظ، مصدر باب تفعیل از ریشه «ق، ر، ظ» در لغت به معنی مطلق مدح کردن و ستودن، و نیز به معنی ستودن شخص زنده، به حق یا به باطل

روی نوشته یا از حفظ بر شاگردان القا می نمود، یا بهتر بگوییم به آن‌ها املا می گفت، و ایشان تمامی سخنان او را بی کم و کاست می نوشتند و معمولاً چیزی بدان نمی افزودند و در واقع، برخلاف تقریرات، نقش فعالی در ساخت و پرداخت اثری که بدینسان پدید می آمد نداشتند. نکته دیگر آن که «امالی» یک استاد در یک سلسله جلسات درسی، تعداد شاگردان حاضر هر چه بوده باشد، معمولاً یکی است در حالی که کتاب‌های تقریراتی که از همان سلسله جلسات درسی حاصل می گردد می تواند به تعداد شاگردان حاضر در آن جلسات باشد. همچنین معمولاً کتاب‌های امالی با عنوان عمومی امالی و به نام استادی که مطالب آن را املا می کند است، در حالی که کتاب‌های تقریرات با عنوان عمومی تقریرات یا عنوانی خاص و به نام شاگردی است که کتاب را تحریر و تألیف کرده است. به هر حال، به رغم پیشینه نسبتاً کوتاه تقریرات نویسی در حوزه علمیه شیعی، در همین مدت هزاران اثر در این زمینه نوشته شده که عمده قریب به اتفاق آن‌ها به عربی، زبان علوم دینی، است و بسیاری از آن‌ها در حوزه‌های علمیه مورد مراجعه و استفاده طلاب و استادان است. از کتاب‌های تقریرات از این‌ها می توان نام برد: تقریرات درس شیخ مرتضی انصاری (۱۲۸۱ق) به نام مطارح‌الانظار تألیف شیخ میرزا ابوالقاسم کلانتری (۱۲۹۲ق)؛ تقریرات درس‌های حاج میرزا حسین نائینی، دوره اول، به نام فوائدالاصول تألیف شیخ محمد علی کاظمی، و دوره‌های دوم و سوم به نام اجودالتقریرات تألیف سید ابوالقاسم خویی؛ تقریرات بحث‌های حاج آقا ضیاءالدین عراقی به نام بدایع‌الافکار تألیف حاج میرزا هاشم آملی؛ تقریرات بحث‌های حاج آقا ضیاءالدین عراقی به نام نهایه‌الافکار تألیف شیخ محمد تقی بروجردی؛ تقریرات آخوند خراسانی (ملا محمد کاظم خراسانی)، تألیف سید میر محمد بن عبدالله رضوی قمی؛ تقریرات آخوند خراسانی تألیف شیخ محمد سنگلجی قوچانی؛ تقریرات آخوند خراسانی تألیف شیخ محمد قوچانی؛ تقریرات سید حسین کوهکمری (۱۲۹۹ق) تألیف ملّا آقا بن محمد علی لنکرانی؛ و تقریرات آیت‌الله سید میرزا محمد حسن شیرازی تألیف سید ابراهیم دامغانی خراسانی (۱۲۹۱ق). همچنان که گفته شد تقریراتی که در چند سده اخیر در اصول و فقه شیعی تألیف شده تقریباً همگی به عربی است. با این همه، به تحریر درآمدن تقریرات (گفته‌ها، بیانات و ملفوظات) اشخاص نمی تواند تنها به دوره و حوزه‌های خاصی محدود باشد و از این رو گرچه در فارسی

کتاب‌های تقریرات، به مفهوم خاصی که در حوزه‌های علمیه شیعه از آن استنباط می گردد، بسیار اندک است، آثار دیگری مانند ملفوظات مشایخ نامدار، به ویژه مشایخ بزرگ هند، که مریدانشان آن‌ها را به تحریر درآورده‌اند در دست است که می توان آن‌ها را به تسامح، گونه‌ای از تقریرات شمرد. لفظ تقریر در عناوین برخی کتاب‌های فارسی به همان معنی بیان و گفتار است، مانند تقریرالتحریر تقی‌الدین ابوالخیر محمد فارسی (سده ۱۰ق) و تقریرالتحریر خیرالله خان فرزند لطف‌الله مهندس لاهوری که هر دو ترجمه یا خلاصه یا شرح فارسی تحریر اقلیدس خواجه نصیرالدین طوسی هستند. در دهه‌های اخیر به ویژه با گسترش مدارس و دانشگاه‌های جدید، یادداشت برداری از سخنان معلمان و استادان در کلاس‌های درس در رشته‌های مختلف گسترش یافته و گاه به گاه نیز برخی شاگردان آثاری را بر پایه بحث‌های درسی (تقریرات) استادان خود به فارسی تألیف کرده‌اند. بسیاری از جزوه‌های درسی انفرادی شاگردان مبتنی بر سخنان (تقریرات) معلمانشان در کلاس درس است. از نمونه‌های جالب تقریر می توان از ترجمه عبور از خط ارنست یونگر (چاپ چهارم، تهران ۱۳۵۵ش) یاد کرد که آن را دکتر محمود هومن به فارسی ترجمه و شفاهاً تقریر کرد و جلال آل احمد به تحریر درآورد.

منابع: حافظ نامه، ۳۸۳؛ دایرةالمعارف تشیع، ۱۶/۵-۱۷؛ الذریعه، ۳۶۶/۴-۳۸۷؛ فرهنگنامه شعری، ۴۷۳/۱؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ۱۵۳/۱؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرعشی، ۸۳/۶؛ ۱۵۸/۷-۱۲۲/۱۲؛ لغت‌نامه، زیر «تقریر».

برزرگر

تقریرات ← تقریر

تقریظ (taq.riz)، در لغت به معنی ستودن و در اصطلاح ادبی آن است که گوینده، کس دیگری را ستایش کند. این اصطلاح بیشتر هنگامی به کار می رود که ستایش شخص همراه با بررسی و مرور کتاب او صورت گیرد. تقریظ در گذشته بدین صورت بود که کاتب یا مترجمی در مقدمه اثر به مدح* نویسنده اصلی یا به ستایش کتاب می پرداخت، مانند مقدمه کليلة و دمنه، که مترجم فارسی آن به ستایش کتاب پرداخته است: «در جمله بدان نسخت [کليلة و دمنه] الفی افتاد و به تأمل و تفکر محاسن این کتاب بهتر جمال داد و رغبت در مطالعه آن زیادت گشت که پس از کتب

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	137597
Tas. No:	030.8915 DANE

فرهنگنامه ادبی فارسی

دانشنامه ادب فارسی

جلد دوم

به سرپرستی حسن انوشه